

Martí Domínguez novel·la l'esperit del nazisme

Carles Montpart Tura

Els lectors de latortugaavui saben que des de fa alguns anys seguim atentament la carrera literària de l'escriptor valencià Martí Domínguez. Fins ara hem dedicat tres articles (als números 13, de juny de 2013; 40, de desembre de 2015 i 76, de març d'aquest 2019) a comentar la seva obra novel·lística i els seus reculls d'articles periodístics de divulgació científica. En un nou tomb en l'orientació del contingut de la seva producció, Domínguez ens ofereix un apassionant relat centrat en l'ambient científic que va donar suport al règim nacionalsocialista. Aprofitem l'ocasió per parlar-ne i donar notícia d'algunes altres obres —recents i no tant recents— sobre aquest episodi històric fonamental de l'Europa del segle XX.

Una constant: novel·les i història

Martí Domínguez (Madrid, 1966) és doctor en Biologia, professor de Periodisme de la Universitat de València i director de la revista científica *Mètode*. Actualment dirigeix la Biblioteca Darwin, on l'editorial Laetoli va donant a conèixer l'obra científica de l'autor de *l'Origen de les espècies*, i és membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans.

Quant a la seva producció novel·lística, Martí Domínguez és autor d'una trilogia que constitueix un interessant retrat novel·lat del segle XVIII, especialment centrat en tres grans figures de la Il·lustració: Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon —naturalista, escriptor i un dels homes que millor representen l'esperit il·lustrat francès—, Voltaire i Goethe. Es tracta de *Les confidències del comte de Buffon* (Tres i Quatre, 1997), *El secret de Goethe* (Edicions 62, 1999) i *El retorn de Voltaire* (Destino, 2007).

Aquestes novel·les van ser objecte d'una molt bona acollida, tant per part del públic com de la crítica, i van obtenir diversos guardons. La primera, els premis Andròmina de Narrativa de 1997, Creixells de 1998 i Premi de la crítica de la Universitat de València de 1998; la segona, el premi Prudenci Bertrana de 1999 i altre cop el Premi de la crítica de la Universitat de València de 1999 i, l'última, el Premi Josep Pla de 2007.

Amb la següent novel·la, *El fracassat* (Proa, 2013), Domínguez ens proposava un canvi d'època —passàvem del segle XVIII a finals del segle XIX— i ens reconstruïa amb un gran encert literari l'ambient artístic que va envoltar el naixement del grup de pintors coneguts com a "impressionistes". Tot i que els grans protagonistes de la novel·la són Paul Cézanne i Camille Pissarro, pel text veïem desfilar tots els pintors que van

Martí Domínguez

acabar marcant una època i que van representar el punt de partida de la pintura moderna: Manet, Monet, Renoir, Degas i Sisley, entre els més coneguts actualment. Cézanne, però, serà el més radical de tots ells i el més incompès, tant pels altres pintors com pel públic. Només la ferma amistat, el suport i l'encoratjament de Camille Pissarro el farà perseverar en l'obsessió per elaborar una pintura radicalment personal i allunyada de l'academicisme imperant. Picasso, quan va afirmar que "*Cézanne és el pare de tots nosaltres*" reconeixia la gran personalitat i el trencament que suposava l'obra del pintor provençal.

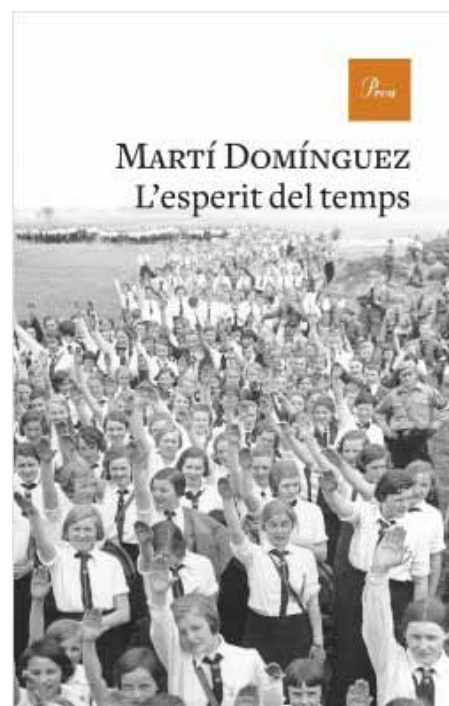
Amb *La sega* (Proa, 2015), Martí Domínguez, feia un pas més d'acostament a l'època contemporània i ens oferia una apassionant i commovedora història d'amor i violència centrada en l'activitat dels maquis al Maestrat. L'obra ens narrava, a través de la mirada retrospectiva d'un nen de deu anys, la dura vida

dels masovers a les muntanyes de Penyagolosa, entre Terol i Castelló, durant les campanyes de la Guàrdia Civil contra els maquis entre els anys 1947 i 1950. Els masovers, atrapats entre les exigències dels guerrillers i la violència dels guàrdies civils, acaben essent l'ase dels cops d'una situació que no deixa de ser la conseqüència funesta d'una guerra que fa anys que s'ha acabat però que rebrota constantment en la vida de cada dia de la gent corrent.

Amb la darrera novel·la publicada fins ara, *L'assassí que estimava els llibres* (Proa, 2017), Martí Domínguez ens demostrava la seva versatilitat com a escriptor, ja que servint-se de l'estructura de la novel·la negra, bastia una trama que, a partir de la mort d'un crític literari, constituïa una viva descripció de les misèries que envolten la burgesia i més concretament el món de la cultura i del periodisme valencians.

Investigar l'esperit del nazisme

En la seva última novel·la, *L'esperit del temps* (Proa, 2019), Martí Domínguez ens presenta la història d'un psicòleg austríac que, atrapat per aquest "esperit del temps" que va suposar la irrupció del nazisme a Europa —un concepte que Ernst Jünger es va apropiat de Hegel i que l'eximia, a ell i al nazisme, de la responsabilitat dels seus actes— va posar al servei d'aquesta causa tot el seu coneixement científic. Els fets els coneixerem a través d'un minuciós relat en primera persona que el protagonista es veu obligat a escriure —en el marc d'un programa de desnazificació— un cop ha estat fet presoner i internat

en el camp de concentració de Kirov, a cent quilòmetres de Moscou.

Adolfòvitx, que és com l'anomena el comandant del camp —de fet, el seu nom complet o veritable no apareix en cap moment— ens explica els seus primers anys de formació científica i d'exercici professional en una societat austríaca completament entusiasmada amb l'annexió d'Àustria per part d'Alemanya i en el si d'una família d'idees nacionalsocialistes: "*Em vaig afiliar al partit nazi tan aviat com fou possible. I això fou pocs dies després de l'Anschluss, de l'annexió d'Àustria per Alemanya, consumada el 12 de març de 1938. Tenia trenta-cinc anys*" (p. 19). De mica en mica, el protagonista anirà abandonant el seu interès per l'estudi del comportament animal, una disciplina que en aquell moment no interessava a ningú dins del món universitari i, impulsat per la

voluntat paterna, acabarà estudiant medicina, amb l'especialització en psicologia. És des d'aquesta branca de la ciència que assistirem a la seva progressiva implicació en la política d'eugenesi que el règim nazi anirà aplicant cada vegada més d'una forma sistemàtica, amb la intenció de seleccionar i depurar una població germànica que, segons els dirigents nazis, s'havia anat barrejant i que, per tant, havia anat degenerant en la seva qualitat racial.

A partir d'arguments basats en les teories darwinistes, doncs, segons les quals la mescla de dues races d'animals produeix el pitjor de totes dues, el nazisme va engendrar tota una maquinària destinada a purificar la sang tant de la població alemanya com la dels territoris que progressivament anava ocupant. En primer lloc, és clar, Polònia. En el fons es tractava de promoure la reproducció tan massiva com es pogués dels exemplars considerats de pura raça ària com de l'eliminació de tota la població sospitosa de tenir qualsevol traça de degeneració genètica, entre la qual, no cal dir-ho, s'hi comptaven en primer lloc, tal com Hitler havia decidit, els jueus, però també els comunistes i els gitanos. En l'endemig, es van engegar també uns massius processos de selecció de la població que podia ser regermanitzada. En totes aquestes tasques hi trobarem el protagonista de *L'esperit del temps*. En la seva confessió, Adolfòvitx ens revela el següent: "Mentre escric aquestes ratlles, comandant, m'adone plenament de la desgraciada deriva d'aquells dies. Pense com el meu estudi innocent i apassionat dels hàbits dels animals va portar a uns resultats que podien tenir conseqüències desastroses i

funestes per a la humanitat" (p. 40).

A partir d'aquí Martí Domínguez basteix una detallada i molt ben documentada història de la implicació d'una gran quantitat de científics i professors universitaris en l'obsessió del nacionalsocialisme per dur a terme tot tipus de pràctiques encaminades a la preservació de la puresa ètnica. En relació a aquest aspecte, l'autor de la novel·la explicava en una entrevista la raó per la qual tanta gent vinculada al món científic s'hi va implicar: "*Perquè, primer, feia molta por. Segon, perquè la comunitat científica va eixir molt beneficiada. El gran científic Max Planck va tractar de posar sentit comú i ordre... però açò implicava arriscar-se a perdre tot el seu poder i acabar en un camp de concentració. Heisenberg, el famós científic, va acabar investigant la bomba atòmica: podrien haver-la descobert abans que els americans, de fet era la seua arma miraculosa i, fins l'últim moment, els nazis pensaven que anaven a guanyar la guerra per açò. Alguns sí que es varen oposar. A Thomas Mann no li feia cap gràcia el nazisme. Podria haver adoptat una actitud cínica; en canvi, es va oposar, se'n va anar a Estatus Units, i sa casa va ser requisada. Ahí van fer un lebensborn, una casa per a xiquets, i van utilitzar totes les seues instal·lacions. Però inclús Stefan Zweig, l'escriptor de Moments estel·lars de la humanitat, un dels jueus més famosos i rics, no va voler escriure res contra el nazisme. Va morir exiliat. No era fàcil anar contra tants compatriotes i col·legues teus. De vegades tenim una mirada molt estereotipada, però sempre és bo posar-se en la pell de l'altre. Tu que hagueres fet? Tu hagueres perdut ta casa i posat en risc a la*

teua família? Te n'hauries anat amb la teua família? I a on? Amb quins diners? Freud no va voler exiliar-se fins a l'últim segon i va estar a punt d'acabar en un camp de concentració. Hem de pensar que es consideraven tan alemanys com els altres: no entenien per què havien d'exiliar-se" (Entrevista de Silvia Llorente a Culturplaza, 29-9-2019).

Després d'un any i mig a Königsberg, on va guanyar la càtedra de Psicologia de la prestigiosa Universitat Albertina, i on va seguir treballant en les seves tesis eugenèsiques i racials, el protagonista de la novel·la és reclamat a Polònia, concretament a Posen, on a partir de l'octubre de 1941 exercirà de metge psiquiatre a l'hospital i posarà els seus coneixements al servei de la selecció de la població que s'està duent a terme en aquell país. Una tasca que li crea més d'un dubte, però que també es veu obligat a complir si es vol estalviar d'anar al front rus

d'una guerra que es comença a veure que pot acabar en derrota: *"Vaig començar a prendre plena consciència que s'estaven aplicant fidelment i de manera implacable les idees de selecció i eutanàsia tan bon punt vaig arribar a Posen. Allò em va neguitejar, em va sorprendre, em va fer dubtar. Fins i tot em va trasbalsar. Però ja havia fet massa camí per retrocedir: ja era un d'ells. I calia seguir endavant, a qualsevol preu, sense mirar enrere"* (p. 195).

Més endavant, presenciant el discurs del Reichsführer Himmler el 6 d'octubre de 1943, centrat tot en la qüestió jueva i en la decisió de fer desaparèixer aquest poble de la terra, el nostre protagonisme pren encara més consciència de la transcendència d'un pla d'eliminació dràstica i total que constitueix una autèntica tragèdia humana. Amb seriosos dubtes sobre la seva participació en aquesta barbàrie, i donada la necessitat de metges al front rus, Adolfòvitx opta per incorporar-se a files, a Vitebsk, a dos-cents quilòmetres de Minsk.

En aquest tram final de la novel·la Martí Domínguez excel·leix a descriure amb una gran plasticitat les misèries, però també els petits moments d'humanitat, d'una guerra cada vegada més cruenta i salvatge i que ara sí que se sap perduda. Com ja sabem des del principi de l'obra, el protagonista és fet presoner i internat en diversos camps de concentració. En la darrera part de la novel·la tenim el relat de l'atorgament del Premi Nobel de Medicina al protagonista, a principis dels anys setanta, ja que un cop retornat a Àustria el científic va reprendre amb una certa normalitat — amagant, és clar, les seves activitats

al servei del nazisme— la seva vida professional i acadèmica. La seva confessió, però, és contundent: *"Sóc l'únic nazi Premi Nobel [...] Les meves idees i articles científics varen servir per a consolidar i aguditzar la neteja ètnica i, sense poder-se dir que foren un element clau, sí que és indubtable que ajudaren al complex entretetixit de la doctrina de l'holocaust. Vaig ser un dels seu ideòlegs més purs"* (p. 390). Finalment, i després d'un emotiu discurs a l'Acadèmia Russa de Ciències advertint sobre la necessitat de mantenir-se alerta quan l'esperit del temps ve carregat de fanatisme i demagògia, el protagonista recupera de mans del comandant del camp de Kirov les memòries que va escriure i que constitueixen, en definitiva, el llibre que acabem de llegir.

El feixisme que torna

El perill que aquest "esperit del temps" —que es va concretar als anys 20 i 30 del segle XX en l'ascens al poder del feixisme a Itàlia i del nazisme a Alemanya— torni en aquest nou segle XXI, és una possibilitat que l'increment del percentatge de vots de les formacions que defensen aquests postulats fa cada vegada més creïble. No és d'estranyar, doncs, que aquest sigui un tema de gran actualitat en les anàlisis que els experts fan de l'evolució política a tot el món. L'autoritarisme, el feixisme, el neonazisme —l'aspiració a consolidar un règim dictatorial, en definitiva— tornen a treure el cap aquí i allà.

És per això que han aparegut diverses publicacions que ens posen en alerta sobre aquest ressorgiment. Seria el cas, per exemple, de les *Instruccions per fer-se feixista* (Empúries, 2018) de l'escriptora sarda Michela Murgia (Cabras, 1972). Autora de diverses novel·les, entre les quals podem trobar traduïdes al català *L'acabadora* (Proa, 2012) i *Una relació perillosa* (Proa, 2018), Murgia escriu un irònic manual del que podríem anomenar el "perfecte" feixista. A través de set breu capítols l'autora descriu amb una gran agudesia les característiques essencials que ens poden fer descobrir si estem davant d'un feixista o, el que ja no fa tanta gràcia, els elements feixistes que tots en un moment o altre podem portar a dins: la confiança cega en un líder, la necessitat de simplificar i banalitzar els problemes complexos, la recerca d'un enemic que ens justifiqui, la por a les diferències culturals o a l'ascens del feminisme, el recurs a la violència,

la seducció del populisme i la crítica a la imperfecció de la democràcia poden ser alguns dels símptomes que denoten que el feixisme treu novament el cap. Al final del llibre Murgia ens planteja un "feixistòmetre", un test que ens permetrà de saber en quin grau d'adhesió al feixisme ens trobem.

En la mateixa línia, s'ha reeditat de la conferència adreçada a estudiants americans que Umberto Eco va pronunciar a la Universitat de Colúmbia el 25 d'abril de 1995. Es tracta de *Contra el feixisme* (Ara Llibres, 2019), un text que, a partir d'unes notes de records personals sobre el feixisme italià que Eco va viure de jove, i de diverses consideracions sobre els orígens d'aquest moviment, acaba desgranant una sèrie de conceptes clau que constituïrien el que l'autor anomena "ur-feixisme" o "feixisme etern". El culte a la tradició; el rebuig de la modernitat ("La Il·lustració, l'època de la raó, es veu com el principi de la depravació moderna" p. 31); el culte de l'acció per l'acció i la sospita envers el món intel·lectual; el rebuig del pensament crític; la por a la diferència; la crida a les frustració de les classes mitjanes, l'obsessió per l'amenaça internacional; la necessitat de fixar un enemic; el

rebuig del pacifisme, el masclisme i la voluntat comuna per sobre de la voluntat individual serien els elements primordials sobre els quals cal estar alerta en cada moment històric.

Un estudi molt més elaborat i complet d'aquest fenomen el podem trobar a *Fatxa. Com funciona el feixisme i com ha entrat a la teva vida* (Blackie Books, 2018), del professor de Filosofia de la Universitat de Yale Jason Stanley (Nova York, 1969). Stanley, el pare del qual va escapar de l'Alemanya nazi l'any 1929, s'ha especialitzat en filosofia del llenguatge i ha obtingut un gran èxit editorial amb aquest assaig sobre l'origen i els mecanismes interns del feixisme. Com diu ell mateix en el pròleg, "Com va succeir en la dècada de 1930, avui dia el món està reaccionant amb hostilitat davant la globalització i, com llavors, els motius són econòmics i socials. Moments com aquests poden contenir la llavor d'un canvi estructural positiu, però, al mateix temps, afavoreixen el sorgiment de polítics oportunistes que ens conviden a mirar enrere i no pas endavant [...] El que pretenen no és pas solucionar els problemes reals als quals s'enfronta el país, sinó desviar l'atenció dels ciutadans

d'allò que els ha originat, de manera que aquests conflictes s'intensifiquin i s'agreugin. Al cap i a la fi, la política feixista només pot sobreviure i prosperar en un context d'angoixa i por permanents" (p. xi). A part d'una bona anàlisi històrica, el llibre de Stanley desemmascara el feixisme subjacent en polítics com Trump, Orbán o Putin, i posa en evidència quines són les constants pròpies del feixisme que podem trobar en una part important de les idees polítiques actuals.

També és de publicació recent el volum *Com combatre el feixisme i*

tot música
produccions

vèncer (Tigre de Paper, 2019), que recull un informe i una resolució que la militant comunista i defensora dels drets de les dones Clara Zetkin va elaborar per al Comitè Executiu de la Internacional Comunista de 1923. Es tracta d'un text d'un gran valor històric per tal com representa una de les primeres alertes que es van donar en l'àmbit internacional perquè es considerés el feixisme italià i l'embrionari nazisme alemany com un perill enormement seriós per a la pau a Europa. Clara Zetkin, que havia format part del Partit Socialista, i del qual se'n va desvincular quan aquesta formació va defensar la participació en la Primera Guerra Mundial, va ser una de les fundadores del Partit Comunista d'Alemanya i diputada al Reichstag entre 1920 i 1923. Des de la seva posició de primera línia política, doncs, Zetkin ens dona una visió de primera mà de l'origen i les causes del feixisme, el descriu com un moviment que va més enllà de ser una simple manifestació més de violència i exposa la necessitat de combatre'l des de la unitat de totes les forces polítiques i de l'autodefensa obrera. El llibret que comentem conté com a annexos una conferència contra el feixisme que Zetkin va fer a Frankfurt el mateix any 1923 i diverses declaracions breus fetes a les sessions de la Internacional. Cal esmentar, en honor a l'edició, que el pròleg de Miquel Ramos i la introducció de Mike Taber i John Ridell ajuden enormement a la contextualització i a la comprensió dels textos de Zetkin.

Clara Zetkin

Els nazis a Catalunya

Tot i que no són títols d'edició tan recent com els esmentats fins ara, pot ser curiós per al lector interessat en aquest tema la lectura dels estudis *Els nazis a Catalunya* (Llibres de l'Índex, 2007), de Xavier Deulonder, i *El nazi de* (Ara Llibres, 2016), de l'escriptor, periodista i guionista Toni Orensanz. En el primer cas trobarà una detallada anàlisi del seguiment i de les repercussions del moviment nazi en terres catalanes, des de les cròniques d'Eugeni Xammar i Josep Pla fins a les repercussions que l'ascens de Mussolini i de Hitler al poder van tenir en les formacions polítiques catalanes, en l'esclat de la Guerra Civil i en l'entronització del franquisme. S'estudia especialment en aquest llibre l'activitat dels nazis que es van refugiar en l'Espanya franquista i totes les derivacions

que aquest moviment va anar prenent en la vida política i social catalana.

En aquesta mateixa línia treballa el segon llibre esmentat, de lectura molt més amena que el primer, que investiga la personalitat de Jan Buyse, el nazi fugitiu que es va amagar a Siurana un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial. Protegit pel franquisme i per uns gossos perillosos, reclòs en un xalet conegut com "xalet del nazi" o "xalet del belga", Toni Orensanz ens revela, en una apassionant investigació personal, el que hi ha de llegenda i de veritat en la informació que fins ara circulava sobre aquest curiós personatge.

